

Sığınmacı ve Göçmenlerde Psikopatoloji

Dr. Aysel EKŞİ¹

ÖZET

Son yıllarda, göçmen ve sığınmacı psikopatolojisini ele alan çok sayıda araştırma dikkati çekmektedir. Bu yazıda, 1990-2000 yılları arasında psikiyatri alanında yayınlanmış Türkçe ve İngilizce eserler gözden geçirilmiştir. Yayınlar, göçmen ve sığınmacı sorunları çeşitli açılardan ayırılmaktadır, ancak her ikisini de, geçmişteki kültürel deneyimlerini yeni kültür ve yaşamla bütünleştirme konusunun çeşitli şekillerde etkilediği belirtilmektedir. Göç edilen ülke kültüründen etkilenme derecesini belirleyen önemli değişkenler, bireyin yaşı, kendi ülkesi ile göç ettiği yer arasındaki kültür değerlerinin farklılık derecesi; doğduğu ülkenin insanları ile ilişki kurabilme ve onlardan destek alabilme olanağının bulunması, kişiliği ve aile yapısının niteliğidir. Birey, kendi eski toplumunda oynamakta olduğu rollerin bir kısmını kaybeder. Bu roller onun kimlik duygusunun parçalarıdır. Büyük problem, yeni çevrede yerini bulma güçlüğüdür. Başarılı uyum yapamamışsa, akültüratif stres ortaya çıkar. Yalnızlık ve izolasyon duyguları depressif eğilimleri şiddetlendirir. Göç ve sığınma, bireyde daha önceden var olan problemleri artırır ya da yeni problemlerin çıkmasına yol açar. Yayınlar, göçmen ve sığınmacılarda travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete bozukluğu, psikosomatik yakınmalar, intihar düşünceleri ve intihar davranışı için önemli bir risk grubunu oluştururlar. Yayınlar, göçmen ve sığınmacılardaki uyum sorununun kolaylaştırılması gereği önemle vurgulanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Göç etme, sığınmacı, akültürasyon psikopatoloji

SUMMARY: The Psychopathology of Immigrants and Refugees

The twentieth century witnessed major waves of emigration, exile and taking refuge abroad. In this paper, a review of the psychiatric literature published between 1990 and 2000 in English and Turkish is presented. Although refugees are considered to differ from economic migrants in a number of respects, they both experience culture and language change and may experience family disruption, social isolation, and hostility from the population of the host country. Accordingly, all refugees and immigrants go through stages of resettlement and need to integrate their past cultural experiences into their new life and culture. The process of integration depends on the subjects' age, mental integrity, and on the conditions he/she lives in. Research indicates that children acculturate more quickly and learn language faster than elders; but they may suffer from role reversal when they are expected to be linguistic and cultural translators for their parents. Young adults at the stage of identity formation can be cut off and feel alienated. Elderly persons have a higher risk of culture shock as they leave behind more memories and connections. These trigger different types of anxieties. The literature shows high levels of acculturative distress, and psychiatric disorders such as post-traumatic stress disorder, anxiety and depression, and refugees are considered to be at risk for suicidal behavior. The complex social and psychological needs of refugee and immigrant families place demands on special services for children, adolescents and adults.

Key Words: Refugees, immigration, acculturation psychopathology

¹Prof., İstanbul Üniversitesi, Çocuk Sağlığı Enstitüsü.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi, milyonlarca insanın ülkelerinden sürgün edildiği ya da kendilerinin kaçtığı örneklerle doludur. Yirminci yüzyılda İspanya İç Savaşı sırasında kral taraftarı İspanyollar, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupalı Yahudiler, eski Sovyetler Birliği döneminde Ruslar, Vietnam Savaşı yıllarında Kamboçyalı ve Vietnamlılar, Humeyni rejiminden kaçan İranlılar, son yıllarda Etiyopya, Kamboçya, Mozambik, Küba, Ermenistan, Tibet ve Irak'dan kaçanlarla birlikte 43 milyon insan başka ülkelere sığınmış ya da göç etmiştir (Toole ve Walman 1993). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği 1996 raporlarına göre dünyada 23 milyon insan, ülkeleri dışında sığınmacı konumunda yaşamaktadır (Howard ve Hodes 2000). Günümüzde, özellikle ekonomik nedenlerle, üçüncü dünya ülkelerinden refah ülkelerine kaçak olarak sığınmak isteyenlerin daha yollarda karşılaştığı büyük felaket haberleri sık sık basına aksetmektedir. Yakın tarihimizde Iraklı Kürtlerin, Bosnalı ve Kosovalı Müslümanların toplu halde ülkemize sürgüne zorlanmaları büyük insanlık dramlarıdır. Türkiye, sürgün alan bir ülke olduğu gibi, başlıca etnik ve ideolojik gerekçelerle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasından başka ülkelere sığınmalar da hep söz konusudur. Diğer yanda gerek iç göç, gerek Türkiye'den kırk yıl önce başlayan kitlesel dış göç azalsa da devam etmektedir. Bugün üç milyonu aşkın Türk göçmeni ve çok sayıda sığınmacı ülkemiz sınırları dışında yaşamakta olduğuna göre, konunun bizi çok daha yakından ilgilendirmesi beklenir. Son yıllarda İngilizce çok sayıda yayın dikkati çekmektedir. Bu yazıda, psikiyatri alanında son 10 yıldaki yayınlar gözden geçirilmiştir.

GÖÇ VE SIGINMA KAVRAMLARI FARKI

Yayınlarda, öncelikle göç ile sığınma kavramlarının ayırılması gerektiği belirtilmektedir. Göç, bireyin ekonomik, sosyal, ya da özel nedenlerle kendi irade ve isteği ile yaşadığı yeri değiştirmesi, gittiği yerde evini kurması, uzun süre yaşamını orada sürdürmesi olarak tanımlanır; buna göre de iç ya da dış göç söz konusudur (Lu ve ark. 1995). Ancak terör nedeniyle Güneydoğu Anadolu bölgemizde köylerin boşaltılması şeklinde yaşanan 'zorunlu göç' bu tanımın dışında kalmalıdır (Sır ve ark. 1998). Sığınma (iltica etme) ise, politik, ideolojik, dinsel, etnik ve benzeri nedenlerle bireyin ülkesinden atılması, ülke

sınırları dışına sürülmesi, ya da kendisinin ülkesinden kaçarak başka ülkeye sığınmasıdır. Howard ve Hodes'a (2000) göre bireydeki ruhsal ve toplumsal etkiler yer yer büyük farklar gösterdiği için bu iki kavramı birbirinden ayırmak gerekir; bunun için o kişinin ülkesini terketme nedenini, hangi koşullarda ve nasıl terkettiğini bilmek önemlidir.

Çeşitli yayınlarda göçmen ve sığınmacılardaki ruhsal belirtileri karşılaştıran araştırmalar ele alınmış, sığınmacılarda gerek travma sonrası stres bozukluğunun (TSSB), gerek anksiyete ve depresyonun göçmen gruplardan çok daha yüksek oranlarda geliştiği ortaya konmuştur. Örneğin Uluslararası Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü dinsel-politik baskılarla Tibet'ten kaçarak Hindistan'a sığınan ailelerin çocuklarını incelemiş, sığınmacı çocuklarda TSSB başta olmak üzere çeşitli bozukluklar saptanmıştır, bu bozuklukların ciddilik derecesinin savaş ve doğal afetlerde ortaya çıkanlara eşit ağırlıkta olduğu belirtilmiştir (Servan-Schreiber ve ark. 1998).

Sığınmacılarda ruhsal bozuklukların oluşması ile ilgili araştırmalarda, en sık incelenen risk etkenlerinin, bireyin zulüm görmesi ve bu sırada yakınlarını kaybetmesi çevresinde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Örneğin ülkesinde savaş ve benzeri felaketler yaşamış olanlar (McKelvey ve ark. 1992; Tousignant ve ark. 1999), ailelerini kaybedenler (McKelvey ve Webb 1993), işkence görenler (Gorst-Unsworth ve Goldenberg 1998; Başoğlu ve ark. 1994), yaralanan ve yollarda büyük tehlikeler yaşayanlar (Servan Schreiber ve ark. 1998; Toole ve Waldman 1993), iç savaş öncesinde komşuluk yaptıkları Sırp erkekler tarafından, savaş sırasında cinsel saldırıya uğrayan Bosnalı müslüman kadınlar (Ekşi 1993) ele alınmıştır.

Göçmenlerle ilgili araştırmalarda ise en çok Avustralya, ABD, İsrail, Rusya, Kore ve Avrupa ülkelerine göç edenlerin incelendiği dikkati çekmektedir.

AKÜLTÜRASYON

Sığınmacı ve göçmenlerle ilgili yayınlarda sık sözü edilen kavramlardan biri akültürasyondur. Hovey ve King (1996) bu kavramı "bireyin, yeni ülkede başka bir kültürle temasa geçtiği zaman, belli bir dereceye kadar değişmesi ve o kültürden etkilenmesi" şeklinde tanımlamıştır. Bu kavram, Amerikan Psikiyatri Birliği (1994) sınıflamasın-

da, DSM IV'e yeni eklenmiş, 'yeni bir kültürden etkilenme sorunu' bölümünde ve klinik ilgi odağı olabilecek ek kodlar başlığı altında ele alınmıştır.

Yayınlarda, yeni bir kültüre ayak uydurmayı zorlaştıran risk etmenleri ve koruyucu etkenler değişik yönleriyle tartışılmaktadır. Bunun genellikle karmaşık bir süreç olduğu vurgulanmış, Ponizovski ve arkadaşları (1999) eski meslek statüsünden ve toplumsal konumundan daha aşağıda yer aldığı zaman bireyin kendine saygısının azaldığı ve güvensizlik duygularının ortaya çıktığına işaret etmişlerdir. Akültüratif stresin uzun süre devam etmesinin nedenlerine değinen bir araştırmada Almqvist ve Broberg (1999) yeni ülke insanların yeni gelene tepkileri ve olumsuz tutumları üzerinde durmaktadırlar. Araştırma, aileleriyle birlikte İsveç'e sığınan 50 İranlı çocuk üzerinde yapılmıştır. İranlı çocuklar İsveç'e yerleştikten 12 ay sonra değerlendirilmiş, 2,5 yıl sonra tekrar incelenmişlerdir. Akültüratif stresin İranlı çocuklarda 2,5 yıl sonra da hala devam etmesinin önemli nedenlerinden biri olarak, İsveçli çocuklar tarafından dışlanmış olmaları gösterilmiştir. Örneğin İsveçli çocukların birbiriyle itişip kakışma ve birbirini dışlama oranı %8.5 iken; İsveçli çocukların İranlı çocukları itip kakması ve dışlaması %41'e ulaşmaktadır. Yazarlara göre sığınmacı çocuklar için İsveç'te karşılaştıkları koşullar, kendi ülkelerinde yaşadıkları dehşet verici olaylara eşit ağırlıktadır, hatta daha fazla önemdedir ve İsveç kültürüne ayak uydurmalarını zorlaştırmıştır.

İKİNCİ KUŞAK SENDROMU

Yayınlarda 'ikinci kuşak' konusu çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Bazı yayınlarda birinci kuşağın akültüratif stresi daha fazla yaşayacağı, sonra gelen her kuşakta stresin giderek azalacağı vurgulanmış (McKelvey ve ark. 1999), bazı araştırmalarda ise stresin giderek azalacağı doğrulanmamıştır. Örneğin Hovey ve King (1996) Orta Amerika'dan ABD'ne yeni göç etmiş birinci kuşak gençler ile, ABD'nde doğmuş ikinci kuşak Orta Amerika kökenli gençleri karşılaştırmış; her iki grubun dörtte birinde klinik düzeyde depresyon ve intihar fikirleri bulmuştur. Çoklu regresyon analizine göre, akültüratif stresin belirleyicileri süre değil, aile işlev bozuklukları ve gelecekle ilgili beklentilerin olumsuzluğudur. Ponizovski ve arkadaşları (1999) Rusya'dan İsrail'e göç eden ikinci kuşak gençlerde intihar girişimi oranlarını yüksek bulmuşlardır. Yazarlara göre bunun

nedeni ikinci kuşak gençlerin gerek yaşlılarıyla, gerekse anne-babalarıyla iletişim kuramaması, arada büyük bir iletişim kopukluğunun bulunması ve anne babalarına yabancılaşmış olmalarıdır. Major (1996), uzun süre Nazi toplama kamplarında yaşamış olan birinci kuşak Norveçli Yahudileri ve ikinci kuşağı oluşturan çocuklarını incelemiş ve bunları, Nazi toplama kamplarında yaşamamış, bu kamplara gitmemiş olan Norveçli Yahudilerle ve bunların ikinci kuşak çocukları ile karşılaştırmıştır. Toplama kamplarında yaşamış olanların çocuklarında her ne kadar ciddi ruhsal bozukluklar bulunmamış ise de, ruhsal kırılmalığa yatkınlık ortaya konmuştur.

Normalde anne-babalarla genç kuşaklar arasında 'kuşaklar arası farklılaşma' olduğu bilinir ve belli bir dereceye kadar doğal kabul edilir. Yayınlarda, bu farklılaşmanın göçmen ya da sığınmacı ailelerde çok daha karmaşık ve büyük olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü, genç kuşaklar gittikleri ülkenin kültüründen daha çok ve daha çabuk etkilenir; yaşlı kuşaklar ise eski ülkelerinin kültürel özelliklerini uzun süre taşımaya devam ederler. Üstelik yaşlıların kayıpları daha fazladır, geride çok daha fazla anı, adet, bağlantı bırakmışlardır. Bunun doğal sonucu olarak, yaşlılarda akültürasyon yeteneği daha az ve kültür şoku riski daha fazladır. Tousignant ve arkadaşları (1999), anne babaların yeni ülkede konuşulan dili bilmemeleri, o ülke kültürüne ve değer yargılarına yabancı olmaları ve uzun süre işsiz kalmaları konusunu ele almışlardır. Bu, ikinci kuşak gençlerin gelişimini dolaylı da olsa olumsuz yönde etkileyen, gençlerle anne-babalar arasında değer yargıları çatışmalarını arttıran etkenler olarak gösterilmektedir. Bu şöyle açıklanabilir: Normalde çocukların, anne-babalarını yeterli ve güçlü bulmaları ve onlarla olumlu benimseme yapmaları son derece önemli olmasına karşın, birinci kuşak anne-babaların, dili daha kolay öğrenen ve o kültüre uyum sağlayan çocuklarına bağımlı duruma gelmesi ile bu gelişim altüst olmaktadır.

GÖÇMENLERDE VE SİĞINMACILARDA RUH SAĞLIĞI SORUNLARI

Gerek çocuk gerek yetişkin sığınmacılarla ilgili yayınlarda duygudurum bozuklukları, yeme bozuklukları, TSSB, davranış bozuklukları başta olmak üzere tüm psikiyatrik bozuklukların hayli yüksek oranlarda bulunduğunu ortaya koyan çeşitli araştırmalar dikkati çekmektedir (Westermeyer 2000). Howard ve Hodes (2000)

genç sığınmacılarda yaklaşık %20-30 oranında depresyon ve anksiyete bozukluğu, %50'ye varan oranlarda TSSB bulunduğunu bildirmektedir. Hauf ve Vaglum (1994) Norveç'e sığınan Vietnamlılarda TSSB'nin özellikle en başta geldiğine, çoğunlukla duygudurum ve anksiyete bozuklukları ya da madde kullanımı ile birlikte görüldüğüne işaret etmişlerdir. Servan-Schreiber ve arkadaşları (1998) Tibet'ten Hindistan'a sığınmış çocuklarda %11.5 oranında TSSB bulmuşlardır.

Geniş bir psikiyatrik epidemiyolojik araştırmada Tousignant ve arkadaşları (1999), Kanada'ya 35 ülkeden sığınmacı olarak gelen, 13-19 yaşlarındaki 203 adölesanı görüşme ve testlerle incelemiş, kızlarda fobi oranını %27.5 bulmuşlardır. Oysa Kanada'da yaşayan bu yaş grubu kızlarda fobi oranı %19'dur. İntihar girişim oranı %3'tür ki bu oran Kanada-Montreal'deki oranın aynıdır. Anksiyete bozukluğu, unipolar depresyon ve davranış bozukluğu tanıları, sığınmacı gençlerde bölge gençlerinden yüksektir. Kızlarda ruhsal bozukluk oranı erkeklerden yüksek bulunmuş ise de bunun nedenleri pek açıklanamamıştır. Yazarlar, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkelerinden sığınanlarda politik olaylar nedeniyle bu ülke gençlerinin daha örseleyici olaylar yaşamış olduklarını belirtmiştir. Polonyalı gençlerin bir yanda babalarının %50'sinde alkolizm bulunması, diğer yanda ülkelerinde Polonya Dayanışma Hareketi'nin tehditlerini yaşamış olmaları nedeniyle de bu gençlerin çok örselenmiş oldukları yorumu yapılmıştır. Ortadoğu ülkelerinden gelen gençler iyi sosyal uyum göstermişlerdir. Bütünüyle yayınlarda, sığınmacılarda çeşitli ruhsal bozuklukların yanısıra, şüphe, güvensizlik ve alınganlığın çok belirgin olduğu; bazı sığınmacıların ilerki yıllarda paranoid kişilik tablosu ortaya koydukları belirtilmiştir.

Ülkemizde Sır ve arkadaşları (1998), terör nedeniyle Diyarbakır il merkezine zorunlu göç etmiş 100 göçmen ve kontrol grubu ile görüşmüş, Klinisyen Tarafından Uygulanan TSSB Ölçeğini (CAPS) uygulamış (Blake ve ark. 1990) ve göçmen grubunda %66 oranında TSSB saptamışlardır.

Yapılan çalışmalar, ABD'nde göçmenlerin yerlilere göre daha yüksek oranda psikiyatrik bozuklukları olduğunu, daha yüksek oranda psikiyatri hastanelerine yatırıldıklarını göstermiştir. McKelvey ve arkadaşları (1999), Teksas'ta yaşayan Vietnam'lı göçmen çocukları görüşme yöntemiyle incelemiş, psikiyatrik bozukluk oranını

%36 bulmuştur. Yazarlar, bu oranın ABD'nde aynı yaş grubunda bulunan psikiyatrik bozukluk oranından çok daha yüksek olduğunu vurgulamaktadırlar. Howard ve Hodes (2000), problemleri nedeniyle kliniğe başvurmuş olan 30 göçmen çocuk ve ailesine ait dosyalar ile, 30 İngiliz çocuk ve ailesinin dosyalarını geriye dönük olarak taramışlar. Göçmen çocuklarda nörobiyolojik bozukluklardan çok psikososyal kaynaklı bozukluklar olduğunu saptamışlardır.

Göç olayını psikoanalitik açıdan yorumlayan Grinberg ve Grinberg'e (1999) göre, göçmenin güvensizliğini, "bilinmeyenle" karşılaşma anksiyetesi ve bu anksiyeteye eşlik eden regresyon belirler. Regresyon onun kendini çaresiz hissetmesine yol açar; öyle ki bu onu, uygun fırsatları bile etkin biçimde kullanmaktan alıkoyabilir. Bu sırada güvenilebileceği, korku ve anksiyetesini gidecek insanlar arar. Tıpkı bir bebeğin yalnız bırakıldığı zaman annesinin alıştığı yüzünü çılgınca araması gibi başka insana gereksinim duyar. Üstelik yeni çevre ile bütünleşebilmesi için en azından geçici olarak bireyselliğinin bir kısmından vazgeçmesi gerekir. Yeni çevre ile eskiden bağlı olduğu grup arasındaki fark çok büyük ise, vazgeçme o derece derin olur. Vazgeçme gereksinimi içsel çatışmalara yol açar. Bir yanda diğer insanlar gibi olma isteğini duyarken yeni kültür tarafından yok edilecekmiş gibi korku duyar. Diğer yanda bireyselliğini devam ettirmek ister; kimliğini koruması, kendisi olduğunu hissetmesi önemlidir. Bu çatışmalar onda yabancılaşma ve karmaşa yaratırken, kimliğinin değişik yönleri arasında çatışmalar kaçınılmaz olabilir, yalnızlık, izolasyon duyguları depresif eğilimleri çoğaltır, şiddetlendirir. Bu güçlüklerle başa çıkamadığı zaman çatışmalar yer değiştirebilir, psikosomatik bozukluklar ortaya çıkar, örneğin sindirim sistemi bozuklukları göç eyleminin iyi hazmedilmediğini gösterir. Bu durumda tabloya hipokondriyak uğraşlar, fanteziler egemen olabilir (Grinberg ve Grinberg 1999).

Hovey ve King (1996), göçmen gençlerde intihar tehlikesinin mutlaka göz önünde bulundurulmasına işaret etmişlerdir. Ponizovski ve arkadaşları (1999) tarafından İsrail'de yapılan çalışmada Rusya'dan İsrail'e göç eden 406 genç incelenmiştir, %10.4'ü son altı ay içinde intihar girişiminde bulunmuştur. İntihar girişimi Rusya'daki gençlerde %4.4; İsrail'deki yaşlılarında %9'dur. Yazarlara göre davranış problemleri ve intihar eğilimleri konusunda göçmen adölesanlar, göç et-

tikleri ülkedeki yaşlılarına daha çok benzerler, çünkü intihar kültür tarafından da etkilenir. Rusya'dan gelen adölesanların intihar düşüncelerinin gelişmesinde en önemli nedenler, İsraili yaşlılarıyla ilişki güçlüğü, kendilerine çevrenin düşmanca tavır göstermesi, anne-babalarına ve ailelerine yabancılaşmış olmalarıdır. Buna göre, bireylerin göç ettikleri ülkedeki intihar oranları, göçten önceki döneme ait sosyal ve kültürel deneyimlerden önemli ölçüde etkilenmektedir.

Vietnam savaşı sırasında Vietnam ve Kamboçya'da bulunmuş olan Amerikalı askerlerin, oradaki kadınlardan doğan çocukları, 1987 yılında ABD'nde çıkarılan bir yasa ile ABD'ne kabul edilmeye başlanmıştır. McKelvey ve arkadaşları (1992) 'Amerasian' denilen ve ABD'ne göçmen olarak aileleriyle gelen gençlerin %10'unda ciddi uyum sorunları saptamıştır. Sorunlar özellikle kendine saygı, sosyal izolasyon, dil engeli, gittikleri bölgede karşılaştıkları ön yargı ve kimlik rolleri alanında yoğunlaşmıştır. McKelvey ve Webb (1996) göç öncesinde ve göç sonrasında ve uzunlamasına yaptıkları araştırmada 161 Amerasian göçmenin %20'sinde depresyon geliştiğini bulmuştur.

Bireylerin gittikleri ülkede geçirdikleri süre ile ruhsal problemleri ilişkisi çeşitli araştırmalarda incelenmiştir. McKelvey ve arkadaşları (1999) sığınmacı ya da göçmenin o ülkede yaşadığı süreye bağlı kalarak bozukluk oranının azaldığını savunmaktadır. Örneğin Avustralya kıtasına göçeden 4-18 yaşlarındaki Vietnamlılar klinik görüşme ve çeşitli testlerle incelenmiş, yeni göç edenlerde psikiyatrik bozukluk oranı, Vietnam'dakilerden çok daha yüksek bulunmuş ama iki yıl sonra test ve görüşmeler tekrarlandığında oranların düştüğü gözlenmiştir. Sack ve arkadaşları (1993 ve 1995), Güneydoğu Asyalı göçmenler üzerinde yaptıkları çalışmada, göçten 6 yıl sonra TSSB belirtilerini yüksek bulmuş, fakat depresyon ve anksiyete bozuklukları sıklığında kesin bir düşüş belirlemişlerdir. Türk göçmenleri ilgilendiren bir araştırma Sowa ve arkadaşları (2000) tarafından yapılmıştır. Hollanda'da göçmen olarak yaşayan 833 Türk çocuğun anneleri görüşmeye alınmış ve Achenbach'ın Çocuk Davranışlarını Değerlendirme Cetveli (Achenbach ve Edelbrock 1983) ile incelenmiştir. Buna göre ikinci kuşağı oluşturan büyük yaşta çocuklarda davranış problemleri riski genel olarak azdır; ailede boşanmaların ve aile içi kavgalarının sıklığı, ailede ruhsal problemlerin ve problem davranış-

larının varlığı gerek Hollandalı gerek Amerikalı ailelerdeki bulgulara benzemektedir. Bu konuda yapılan araştırmalarda genel olarak cinsiyetler arasında anlamlı fark ortaya konmamıştır.

GÖÇMENİ VE SİĞINMACIYI STRESTEN KORUYAN ETKENLER

Toole ve Waldman (1993), sığınmacılarda çoğunlukla ölüm ve hastalık oranlarının, beslenememenin, bütünüyle sağlıksız koşulların kabul edilemeyecek ölçüde yüksek olmasına dikkat çekmekte; en başta bireyin güvenliğinin sağlanması, gelecekle ilgili korku ve endişelerinin giderilebilmesi üzerinde durmaktadır. Toplumsal destek ise hemen tüm yayınlarda önemli bir koruyucu etken olarak vurgulanmaktadır. Yayınların önemli bir bölümünde sığınmacı ve göçmen için koruyucu etkenlerin başında beden ve ruh sağlığına sahip olma, okulda ya da işinde başarı, o ülkede konuşulan dili konuşabilme ve o ülke insanları ile ilişki kurabilme ve gereğinde destek alabilme olanaklarının bulunması gelmektedir. Aynı şekilde toplumsal çevreyle sağlıklı ilişki kurabilmesi, ülkesinde sahip olduğu sosyal-ekonomik-kültür düzeyinden daha düşük düzeylere harekete zorunlu olmaması, isterse kendi etnik topluluğu içinde yaşayabilmesi gibi etkenler de hep vurgulanmıştır. Bireyin yeni çevreyle bütünleşebilmesi için hiç kuşkusuz değişim yeteneğine sahip olması, yaşadığı kayıp duygusuna dayanabilmesi, yalnız kalabilmesi, bekleyebilmesi son derece önemli kabul edilmiştir (Toussignant ve arkadaşları 1999; Lu ve ark. 1995; Howard ve Hodes 2000; McKelvey ve ark. 1992 ve 1999; Kaplan ve ark. 1994; Ponizovski ve ark. 1999; Hovey ve King 1996; Almqvist ve Broberg 1999).

Yayınlardan, sığınmacı ve göçmenlerin uyum sorununun nasıl kolaylaştırılabileceği konusunda da bazı ipuçları yakalanabilir (Hauf ve Vaglum 1994; McKelvey ve ark. 1999; McKelvey ve Webb 1993). Bu alanda, 'Amerasian'ların yani yarı Amerikalı-yarı Asyalı göçmenlerin uyum sorununu çözmek üzere ABD'nde yapılan çalışmalar olumlu örneklerdir. McKelvey ve arkadaşlarına (1992) göre, ABD'ne yeni gelen göçmenler, göçmen merkezlerinde 6 ay İngilizce, meslek eğitimi, Amerikan kültürü eğitimi görmekte, üç ay da devletle anlaşması olan 87 merkezden birine gönderilerek gönüllü kuruluşlar tarafından desteklenmektedir. Böylece toplam 9 ay, göçmenler yeni topluma uyum için bir hazırlık döneminden geçirilmektedir. Gene ABD'nden verilen

bir başka örnekte; Kaliforniya’da sığınmacı kamplarındaki 60 bin Vietnamlı sığınmacı ile uğraşan tıp personeli, önce kendileri sığınmacılara psikolojik yaklaşım konusunda özel olarak eğitilmektedirler (Rahe ve ark. 1978).

SONUÇ

Yeni bir ülkeye yerleşme kuşkusuz büyük fırsatlar sunan ya da aksine pek çok tehlikeler taşıyan bir kriz dönemidir. Bu yazıda, sığınmacı ve göçmenlerin, geçmişteki kültürel deneyimlerini yeni kültür ve yaşamlarıyla bütünleştirebilme ve yeni ülkeye yerleşmedeki sorunları ele alınmış, bu alanda son 10 yıl yayınları taranmıştır.

Bu taramada, göçmeni ya da sığınmacıyı değerlendirecek klinisyenin dikkati, o kişinin o yörede konuşulan dili bilip bilmemesine de çekilmiştir. Psikiyatrik değerlendirme yapılırken o bölgeye özgü dili, kültürel etkenleri ve tutumları dikkate almamak, tanının yanlış konulması tehlikesini taşımaktadır. Buna örnek olarak, Werry ve Taylor (1994) İngiltere’de son yirmi yıldır rutin olarak ‘hastaneye ilk yatış kayıtları’nın tutulduğunu, birinci kuşak Afrika-Karayip Adaları kökenli göçmenlerin diğer tüm göçmen gruplarından 3 kat fazla şizofreni tanısı aldıklarının ortaya çıktığını, bunun dilin yeterli kullanılmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Haasen ve arkadaşları (2000) paranoid belirtiler ve varsanıları nedeniyle tedavi edilmekte olan 100 Türk hasta ile 50 Alman hastayı görüşme yöntemiyle incelemişler, görüşmeyi değerlendiren üç uzman arasında Alman hastalar konusunda sadece %4 oranında uzman görüşlerinin farklı olduğu, oysa Türkler söz konusu olduğunda uzmanların %19’unun farklı değerlendirme yaptıkları anlaşılmıştır. Pek çok araştırmada, anne-babalar çocuklarındaki psikiyatrik belirtilerin çoğunu önemli bulmamış, bu nedenle çocukların kendi ruhsal kaynaklı yakınmaları ile anne-babaların değerlendirmeleri farklı çıkmıştır. Ayrıca, Rousseau ve Drapeau’nun (1998) vurguladığı gibi, bu çocukların ruhsal durumunu birden fazla görüşmecinin birlikte değerlendirmesi de önemlidir.

Uzun süre dış ülkelerde sığınmacı ya da göçmen olarak yaşadıkdan sonra, ülkemize geri dönenler üzerinde de araştırmalar yapılması değerli bulgular ortaya koyabilir. Türkiye’ye kesin dönüş yapmış işçi ailelerinin çocukları arasından, inti-

har girişimi nedeniyle gönderilen çok sayıda lise öğrencisinin temel yakınması, Türkiye’ye döndükten sonra anne-babalarının tutum ve davranışlarının ve hatta değer yargılarının karmakarışık olması ve gençlerin kendi anne-babalarını tanıyamaz duruma gelmeleridir. Çünkü anne-babalar artık çocukları için karmakarışık bir model haline gelmiştir.

Gelişmiş ülkelerde yapılan uyum çalışmaları bizi bir noktada uyarmalıdır ki: geçmiş yıllarda milyonlarca Türk işçisi ve ailesi, ne gitmeden önce ülkemizde, ne de gittikleri ülkelere, hiçbir hazırlık döneminden geçirilmemiş, uyum çalışmaları yapılmamıştır. Buna devlet, sivil toplum örgütleri ve ruh sağlığı ile ilgili uzmanlar seyirci kalmıştır. Bu, gelişmiş ülkelere göç eden işçilerimizde ve çocuklarında ruhsal ve toplumsal kaynaklı sorunlar yaratmakla kalmamış, bir kısmının aşırı dinci grupları benimsemelerine ve militanlaşmalarına yol açmıştır. Çünkü kökten dinci gruplar, bu insanların karşısına, dinsel inanç ve duygularını kullanarak, korku ve anksiyetelerini giderecek güvenilir çareler gibi çıkmıştır. Bunların köktendinci İslami grupların tuzağına düşme nedenleri belki Grinberg ve Grinberg’in (1999) yorumuna uygun biçimde açıklanabilir. Buna göre bir yanda yeni çevre ile eskiden bağlı oldukları grup arasındaki farklar çok büyük olduğu ölçüde, yeni çevrenin insanları gibi olmayı istemeleri, bir yanda da yeni kültür tarafından yok edilecekmiş gibi korku duymaları ve kimliklerini koruma, ‘kendi’ olduklarını hissetme gereksinimleri ile oradaki insanlardan farklı, kendilerine daha yakın olan İslami grupları aşırı benimsemelerinde etkili olduğu düşünülebilir.

Oysa bu alandaki yayınlar gösteriyor ki, Vietnamlıları kabul eden ABD, dünyanın her yerinden Yahudilerin göç ettiği İsrail, yeni gelenler için sistemli ‘uyum programları’ hazırlamışlardır. Yaşlı bir nüfusa sahip olan Avrupa’ya, Türkiye’den gene kitlesel göçler söz konusu olur ise, bu kez, göçmenleri uyum için hazırlama konusunun yalnız gönderen ülkenin değil, göçmen alan ülkenin de sorunu olması gerektiği önemle dikkate alınmalı ve göçmen alan ülke bu konuda uyarılmalıdır. Benzer olaylarda daha bilinçli davranılması konusunda ruh sağlığı ile ilgili biz uzmanlara da hiç kuşkusuz bazı sorumluluklar düşmektedir.

KAYNAKLAR

- Achenbach TM, Edelbrock C (1983) Manual for the Child Behaviour Checklist and Revised Child Behaviour Profile. Burlington, Vermont, University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Almqvist K, Broberg AG (1999) Mental health and social adjustment in young refugee children 3.5 years after their arrival in Sweden. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 38:723-730.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (1994) Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı. 4. Baskı. (DSM IV.) Çeviri editörü: Körođlu E. Hekimler Yayın Birliği. Ankara 1995.
- Başoğlu M, Paker M, Özmen E ve ark. (1994) Psychological effects of torture: comparison of tortured and non-tortured political activists in Turkey. *Am J Psychiatry*, 151:76-81.
- Blake DD, Weathers FW, Nagy LM ve ark. (1990) A clinician rating scale for assessing current and lifetime PTSD. The CAPS-I. *Behaviour Therapist*, 13:187-88.
- Ekşi A (1993) Psychological effects of rape: a pilot study on 8 raped and 8 non-raped Bosnian Muslim women in Kırklareli Camp. American Veterans Committee. World Veterans Federation European Meeting.
- Gorst-Unsworth C, Goldenberg E (1998) Psychological sequelae of torture and organised violence suffered by refugees from Iraq. *Br J Psychiatry*, 172:90-94.
- Grinberg L, Grinberg R (1999) Psychoanalytic perspectives on migration. *Psychoanalysis and Culture. A Kleinian Perspective*. Bell D (Ed). Tavistock Clinic Series. s. 154-170.
- Haasen C, Yađdıran O, Mass R ve ark. (2000) Potential for misdiagnosis among Turkish immigrants with psychotic disorder: a clinical controlled study in Germany. *Acta Psychiatr Scand*, 101:125-129.
- Hauf E, Vaglum P (1994) Chronic posttraumatic stress disorder in Vietnamese refugees. A prospective community study of prevalence, course, psychopathology and stressors. *J Ner Dis*, 182: 85-90.
- Howard M, Hodes M (2000) Psychopathology, adversity and service utilization of young refugees. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 39:368-377.
- Hovey JD, King CA (1996) Acculturative stress, depression and suicidal ideation among immigrant and second generation Latino adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 35: 1183-1192.
- Kaplan H, Sadock B, Grebb J (1994) Culture Change. Synopsis of Psychiatry. Behavioral Sciences. Clinical Psychiatry, 7. Baskı, Williams. Wilkins. s.189, 801.
- Lu FG, Lim LF, Mezzich J (1995) Issues in the assessment and diagnosis of culturally diverse individuals. *Review of Psychiatry*. Oldham JM, Riba MB. (Ed) American Psychiatric Press. s. 485.
- Major EF (1996) The impact of the holocaust on the second generation: Norwegian Jewish holocaust survivors and their children. *J Trauma Stress*, 9:441-454.
- McKelvey RS, Mao AR, Webb JA (1992) A risk profile predicting psychological distress in Vietnamese Amerasian youth. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 31:911-915.
- McKelvey RS, Webb JA (1993) Long term effects of maternal loss on Vietnamese Amerasians. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 32:1013-1018.
- McKelvey RS, Webb JA (1996) Premigratory expectations and postmigratory mental health symptoms in Vietnamese Amerasians. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 35:240-245.
- McKelvey RS, Davies LC, Sang DL ve ark. (1999) Problems and competencies reported by parents of Vietnamese children in Hanoi. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 38:731-737.
- Ponizovski AM, Ritsner MR, Modal I (1999) Suicidal ideation and suicide attempts among immigrant adolescents from the former Soviet Union to Israel. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 38:1433-1441.
- Rahe RH, Looney JG, Ward HW ve ark. (1978) Psychiatric consultation in a Vietnamese refugee camp. *Am J Psychiatry*, 135: 185-190.
- Rousseau C, Drapeau A (1998) Parent-child agreement on refugee children's psychiatric symptoms. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 37:629.
- Sack WH, Clarke G, Milm C (1993) A 6 year follow up study of Cambodian refugee adolescents traumatized as children. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 32:431-437.
- Sack WH, Clarke G, Seeley (1995) Posttraumatic stress disorder across two generations of Cambodian refugees *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 34:1160-1166.
- Servan Schreiber D, Le Lin B, Birmaher B (1998) Prevalence of Posttraumatic stress disorder and major depressive disorder in Tibetan refugee children. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 37:874-879.
- Sır A, Bayram Y, Özkan M (1998) Zorunlu iç göç yaşamış bir grupta Travma Sonrası Stres Bozukluğu üzerine ön çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9: 173-180.
- Sowa H, Crijnen AA, Bengi Arslan L ve ark. (2000) Factors associated with problem behaviors in Turkish immigrant children in the Netherlands. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 35:177-184.
- Toole M, Waldman MD (1993) Refugees and displaced persons. *JAMA*, 270:600-611.
- Tousignant M, Habimana E, Biron C ve ark. (1999) The Quebec adolescent refugee project: psychopathology and family variables in a sample from 35 nations. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 38:1426-1432.
- Werry SJ, Taylor E (1994) Schizophrenic and allied disorders. *Child and Adolescent Psychiatry. Modern Approaches*. 13. baskı, Rutter M, Taylor E, Hersov L (Ed), Blackwell Science Ltd. s. 602-603.
- Westermeyer J (2000) Severity of trauma among refugee psychiatric patients. *Psychiatric Times*, Vol. 17. 4.